

MARKO PEROJEVIĆ

(U povodu 10-godišnjice smrti.)*

Rodio se u Trogiru 16. X. 1876, iz porodice, o kojoj sam kaže, da se od XVI. st. spominje »kao građanska porodica«. Gimnaziju je učio u Splitu, a teologiju u Zadru, i 1900 posvetio se svećeničkoj djelatnosti. Godine 1920 prišao je hrvatskoj starokatoličkoj crkvi i 1921 stupio u državnu službu kao vladin perovođa u Sarajevu; na tom je položaju ostao do 1924, kada je bio umirovljen. U to je vrijeme već osnovao svoju porodicu (oženio se 1922), pa je mogućnost daljnje zarade našao u novinarskom radu; do svoje smrti pripadao je uredništvu sarajevskog dnevnika »Jugoslavenski list« (poslije travnja 1941 »Novi sarajevski list«). Umro je u Sarajevu 28. IX. 1943.

Perojević se sa zanatom historičara nije upoznao u specijalnom sveučilišnom studiju, ali je već zarana pokazao ljubavi i smisla za proučavanje prošlosti. Još kao bogoslov, kaže I. Miličević u nekrologu, objavljenom u kalendaru »Napredak« 1944, »prebirao je i uređivao arhive starih plemenitaških porodica« u Trogiru, a i njegovi su prvijenci potekli iz povijesničkog interesa; započeo je s prikazom »Anarhije u Dalmaciji 1797«, koji je objelodanio u splitskoj »Hrvatskoj«, glasilu pravaškog političara don Ive Prodana 1896. Ta je okolnost značajna i s obzirom na njegovo nacionalno-političko gledište, koje je uglavnom zastupao do kraja života, što se nije povoljno odrazilo na njegovu pisanju za vrijeme okupacije. Osim njegova odgoja i prvotnog zvanja ono u mnogom objašnjava također način i putove, kojima je pristupio istraživanju prošlosti i koji ponekom njegovu prilogu daje nedovoljno znanstveno obilježje. Na sustavniji rad oko hrvatske povijesti dao se razmjerno

kasno; u tom je pogledu utjecao na nj i don Frane Bulić. Do 20-ih godina ovog stoljeća bibliografija njegovih radova bilježi svega jedan trajniji prinos: izdanje rukopisne povijesti »Storia della città di Traù« iz XVII. st. od Pavla Andreisa (1908). Zacijelo se ne može smatrati slučajnom pojava, da Perojevićev povjese-snički rad — s malo izuzetaka, koji za njegovu ocjenu nisu odlučni — pripada gotovo sasvim onom razdoblju njegova života, kada je sa 44 godine skrenuo svoju životnu stazu novim smjerom.

Znatan dio njegovih priloga nije dobio završan znanstveni oblik; oni su rasuti po različitim periodičkim izdanjima, koja su namijenjena široj javnosti, ponajviše u časopisu i kalendaru »Napredak« i u »Jugoslavenskom novom listu«. Ta okolnost ne objašnjava samo njihovu čestu ograničenost u prostoru, nego donekle i to, da su poneki vredniji od njih ostali bez znanstvenog aparata. A zacijelo je ona pojačala i urođenu sklonost Perojeviću za moraliziranjem i unošenjem nekih primitivnih elemenata u njegov način prikazivanja.

U Perojeviću se radu može utvrditi neka prostorna i vremenska pravilnost. Kao samostalan istraživač ušao je u znanost svojim raspravama iz doba hrvatskih narodnih vladara: Ninski biskup Teodozije (VAHD 45, 1922) i Hiljadugodišnjica hrvatskog kraljevstva (VAHD 47—48, 1924—25). Rezultati prve rasprave, u kojoj je nastojao da akvilejsku tezu o pokrštenju Hrvata i počecima ninske (»hrvatske«) biskupije potkrijepi novim spoznajama, naišli su na puno priznanje F. Šišića. »Perojevićeva je radnja — kaže on u »Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara« — unijela u hrvatsku historiju IX. vijeka prave naučne svjetlosti na bazi solidnog teološkog znanja. Ona je objasnila čitav niz zakučastih pitanja...« Druga rasprava dopunjuje prvu utoliko,

* Kao i nekrolog Č. Truhelki u prošloj knjizi »Hist. zbornika« (V, 1—2), tako je i ovaj trebao da izađe u Vjesniku drž. arhiva 1045, koji međutim nije više izašao.

što Perojević, u okviru Tomislavova doba, prati daljnju sudbinu ninske biskupije i pritom iznosi mišljenje, da je splitski crkveni sabor 925—928 »razlikovao ninsku biskupiju od hrvatske narodne biskupije, te ovu nije dokinuo, nego je samo njezino sjedište premjestio«. U prvi je čas ta misao izrečena s nekom suzdržljivošću (»izgleda«!), ali je u toku rasprave napokon postavljena kao nesumnjiva činjenica. Tako je Perojević bez opravdana razloga mislio, da je riješio i drugo značajnije pitanje naše stare crkvene povijesti: odakle »hrvatska biskupija« XI.—XII. stoljeća.

Rezultate navedenih rasprava još jednom je odlučno zastupao u cjelovitom prikazu, koji je izašao pod naslovom Ninski biskup u povijesti hrvatskog naroda (1939; prema Miličevićevu svjedočanstvu je naslov trebao da glasi: Ninski biskupi. . .). Ta je obrana nekoć stečenih spoznaja bila doista potrebna, jer je M. Barada još 1931 (u raspravi »Episcopos Croatensis«) iznio posve drugačije poglede na pitanja, koja u međusobnoj povezanosti tvore jedan od osnovnih problema hrvatske kulturne prošlosti. Perojević je doduše već 1935 pokušao, da u članku Apostata Sedeh (Napredak X) obori jedan od glavnih stupova Baradine dokazne konstrukcije, ali ga je zapravo samo zamijenio krhkom pretpostavkom o Sedehu—knezu Seslavu (Zdeslavu) i nekoj njegovoj borbi s tobožnjim ninskim biskupom Pavlom.

Tom se prilikom, kao što je to do neke mjere bilo i u »Hiljadugodišnjici hrvatskog kraljevstva«, pokazala i opet nepouzdanom Perojevićeva metoda rada, koju je u uvodu »Ninskog biskupa« izrazio riječima: »Gdje mi ne bude dokumenta u ruci nešto dokazati, tu će mi poslužiti zdrav razum, logika i opće poznavanje povijesti.« Iz takva načina rada, kraj osjetljive oskudice u vrelima, potekle su mnoge nedokazane tvrdnje i domišljanja baš u samom »Ninskom biskupu« (značajno je u tom pogledu pogl. IX).

Istom vremenskom razdoblju pripada još nekoliko manjih priloga, od kojih su znatniji: Natpis Ljubomira Tepdžije i crkva sv. Petra od Klobučca (Strena Bulciana, 1924), gdje je javnost upoznao sa svojim otkrićem dotle nepoznata natpisa, i Je li Slavac bio hrvatski kralj? (Jutarnji list, Božić 1933), gdje pobija Baradin nega-

tivni odgovor i opravdava dotadašnje mišljenje. Šišić, koji je to mišljenje u razvoju naše historiografije najodlučnije zastupao, sam je 1936 (u uvodu »Političkoj povijesti Hrvatske« I od J. Horvata) uzmaknuo s riječima: »Prof. Barada dokazao je nepobitno, da to nije mogao biti neretljanski velikaš Slavac.« Uza sve to Perojevićevi razlozi zavređuju, da se i danas ozbiljno uzmu u razmatranje.*

Drugo područje njegova interesa, kojem se obratio, nakon što je dao svoje najznačajnije priloge istraživanju naše prošlosti do XII. st., bilo je s tom prošlošću prostorno najuže povezano: Klis i Trogir. U knjizi Petar Kružić, kapetan i knez grada Klisa (1931), jednom od svojih najboljih radova, nije toliko prikazao Kružićev lik, koliko otpor Klisa protiv turskih napadaja; s tom je burnom poviješću Kružićeva djelatnost, uostalom, bila tako srasla, da opis njegova života od 1521 do 1537 ne može biti ništa drugo, nego prikaz agonije kraljevskog Klisa. Perojević se pritom služio opsežnom gradom, koju i navodi u svojim bilješkama. Nije tako, nažalost, postupao u raspravi Klis u turskoj vlasti (1936), kojom zapravo nastavlja povijest Klisa do 1648 odnosno 1718. Premda je i za taj prikaz upotrebio svu poznatu gradu i literaturu, zamislio ju je »popularnijek«, pa je odbacio znanstveni aparat. Time je rasprava izgubila na vrijednosti; u daljnjem proučavanju ocrtanah događaja trebat će opet početi iznova. Stariju povijest Klisa objašnjava radnja o Talovcima — cetinskim i kliškim knezovima (Kalendar Napredak 27, 1937).

Premda je poneki put zahvatio i u prošlost primorskih krajeva do Neretve (potpuno izrađen Odjek bečkoga rata u makarskom primorju i Hercegovini, koji je 1941 počeo izlaziti u »Jadranskoj straži«, nije u cijelosti izašao zbog rata), ipak je prinio ono najvrednije upoznavanju prošlosti rodnoga grada i njegove okolice. U više manjih priloga prikazao je unutrašnje ustrojstvo gradske općine (napose Plemičko vijeće u Trogiru, Napredak X, 1935), rasvijetlio neka pitanja iz njezina crkvenog i društvenog života i objasnio Postanak Kaštela (Napredak IX, 1934 i pos.).

* Neke od tih razloga ponovo je istakao Lj. Karaman u raspravi »Još o kralju Slavcu«, Kosov zbornik, 1952/3.

U vezi s pripremnim radovima za »Poviesti hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463«, koju je Hrvatsko kulturno društvo »Napredak« u Sarajevu izdalo 1942, Perojević je najzad pristupio i proučavanju prošlosti one zemlje, u kojoj je proveo najplodniji odsjek svoga života. Premda je već više od jednog desetljeća stalno boravio u Sarajevu, on se tek 1936 pojavio s prvim omanjim prilogom iz bosanske povijesti. Prema Miličeviću je svjedočanstvu upravo Šišić predložio, da Perojević obradi mjesto njega povijest srednjovjekovne Bosne. Tako je on u razmjerno kratkom vremenu morao da savlada golemu građu i dosta obilnu literaturu, a tu je tešku zadaću morao izvršiti u pokrajinskom središtu, koje mu je, uza svu dobru volju, nije moglo učiniti lakšom.

Prije izlaska cjelovitog prikaza Perojević je neka pitanja iz bosanske povijesti dodirnuo u posebnim člancima. Ocjenjujući mišljenje G. Čremošnika o prostornoj, a prema tome možda i sadržajnoj povezanosti bogumilstva s arijanskim Gotima, on je u članku Oko bogumilstva u srednjovjekovnoj Bosni (Jugoslavenski list, 31. I. 1937) izrekao sumnju o postojanju te hereze u Bosni. Premda ni kasnije nije dublje ušao u taj problem, zastupao je tada mišljenje, da je »čitavo bogumilsko pitanje u Bosni skroz političko pitanje pomiješano s crkvenim, a ne s vjerskim«, i da se učenje »crkve bosanske« ne smije »stavljati u vezu s kojekakvim vjerskim naukama iz starokršćanskih vremena«. Raspravljajući o Krunisanju kralja Tvrtka I. (Jugoslavenski list, Božić 1937) on nije uzeo u obzir rezultate M. J. Dinića (1932) i tako iznio neopravdanu misao o Tvrtkovu dvokratnom krunisanju. U članku Kralj Zvonimir i Bosna (Napredak XVI, 1941) nastojao je pridati značenje bezrazložnoj tvrdnji I. T. Mrnavića (1637) — koju je kasnije preuzeo i Krčelić (1770) — da su bosanski vladari od bana Kulina dalje plaćali danak Rimskoj Stolici. Najzad je u dvije prilike — Brak u Bosni druge polovine XIV. vijeka (Jugoslavenski list, Božić 1940) i Zena iz bosanske povijesti (Napredak XVI, 1941) — osudio građansko obilježje braka u srednjovjekovnih Bošnjana kao patarensku ustanovu, koja je bila »glavni povod progona... sa stra-

ne pape i Rima« i usto »jedan od glavnih uzroka ranoj propasti Bosne«.

Već se u tim priložima opaža, da se Perojević ne obazire dovoljno na rezultate prethodnih istraživanja, da u iznošenju podataka nije uvijek pouzdan i da njegova metodička sprema ne zaostaje baš rijetko za sposobnošću domišljanja. Te nedostatke pokazuju i poglavlja o pojedinim bosanskim vladarima u Napretkovoj povijesti, koja u cjelini obuhvaćaju povijest Bosne od bana Boriča do pada pod Turke i koja usto predstavljaju najveće Perojevićevo djelo (u svemu gotovo 400 str.). Način, na koji je to uradio, ne može zadovoljiti zahtjeve suvremenoga historijskog shvaćanja i prikazivanja u građanskoj historiografiji (o nekim elementima historijskog materijalizma ne može dakako biti ni govora); radeći na podlozi Klaićeve »Poviesti Bosne« (1882), čije se konstrukcije i rasporeda građe i suviše vjerno pridržavao, on je i u tom pogledu išao Klaićevim stopama.

Perojević je u taj rad uložio nesumnjivo mnogo truda; građa, kojom se je poslužio, znatno po svom opsegu premašuje onu, koju je Klaić mogao u svoje vrijeme poznavati. Uza sve to nije uspio da dostigne nivo Čorovićeve »Historije Bosne«, koja je izašla 1940 i koja je, prema tome, bila izrađena na osnovu gotovo iste izvorne građe i literature. Premda i ona ima nedostataka, ipak ju je Čorović s pravom nazvao svojim životnim djelom: uložio je u nju puna tri decenija intezivnog bavljenja bosanskom poviješću.

Perojevićevo djelo, izrađeno u razmjerno kratkom vremenu, obiluje doduše mnogim pojedinostima, ali mu prije svega nedostaje svaka dublja koncepcija i s njome tijesno povezana stilska usklađenost i cjelovitost. Iznenađuje, da se u jednom tekstu, snabdjevenom znanstvenim aparatom i zasnovanom kao izrazito naučno djelo, čitalac uvijek iznova spotiče o suvišno i često plitko psihologiziranje. Ne ulazeći ovdje u ocjenu Perojevićeva prikaza u pojedinostima, treba ipak istaći, da u njemu ima dosta netočnih podataka i da nekoliko težih propusta potječe upravo od nedovoljnog poznavanja već otprije postignutih rezultata u nauci. Tako Perojević još uvijek podržava identifikaciju mađarskog župana Bakhina s banom Kulinom, iako je njezinu neispravnost dokazao već 1894 Il. Ruvarac. Kronološki slijed događaja neposredno poslije 1353 kao i godine 1357

počiva na pogrešnom prikazu Klaićevu, iako ga je već Šišić 1904 ispravno izložio. Usprkos Dinićevim radovima o Tvrtkovu krunisanju, gradu Srebrniku kod Sebrnice i Zigmundovu biografu Windeckeu kao izvoru za kraljeve vojne u Bosni — koje niti ne spominje — Perojević ponavlja stare netočnosti ili ustraje pri svom pogrešnom mišljenju (na pr., o Tvrtkovu dvokratnom krunisanju). Bez ikakva opravdanog razloga daje nategnuto i fantastično tumačenje poznatog mjesta u jednoj ispravi Mateja Ninoslava, gdje se dubrovačkim Vlasima suprotstavljaju Srbi kao banovi podanici (isprava je sastavljena u dubrovačkoj kancelariji). I t. d. Prečesto se u tok izlaganja upleće uzrečica »rek bi«, tako karakteristična za Perojevićev metodički postupak, koji ne podnosi kritički oprez i suzdržljivost u slučaju, kada su izvori škrti ili kad uopće nedostaju.

Pa ipak — s obzirom na prilike, u kojima je radio, i uzevši na um, da je on poslije Klaića prvi među hrvatskim historičarima pokušao da povijest srednjovjekovne Bosne prikaže na osnovu nove grade i rezultata, Perojevićevo je djelo u hrvatskoj historiografiji ispunilo donekle jednu osjetljivu prazninu.

Jaroslav Šidak

FRAN BARBALIĆ (1878—1952)

Izvješćujući na drugom mjestu ovog sveska o Barbalićevoj posljednjoj knjizi »Narodna borba u Istri od 1870. do 1915.«, dužnost nam je da se sjetimo našeg suradnika (v. njegov članak »Prvi parlamentarni izbori u Istri« u »Historijskom zborniku« 1948) zbog njegovih zasluga za poznavanje istarske prošlosti i po radovima, koje je objavio prije toga, i još više po radovima, koje nije dospio štampati, jer ga je zatekla smrt dne 26. VII. 1952.

Njegova zasluga na polju istarske prošlosti u posljednjim vjekovima je to veća, što nije bio povjesničar po struci. Interes za taj rad udahnuo mu je zvanje narodnog učitelja i školskog nadzornika, koji se bio toliko rastao sa životom svoga kraja i s preporodnim težnjama Hrvata i Slovenaca u Istri pod Austrijom do godine 1918 i koji je toliko izgarao od bola zbog sudbine te zemlje i zbog patnja naših naroda pod Italijom do godine 1943, da je od rane mladosti, dok je živio u Istri, do kasnijih godina, koje je

proveo u Zagrebu kao službenik u upravi Jugoslavenske Akademije, sve do smrti neumorno sabirao i kritički sređivao mnoštvo grade, iz koje su nicali radovi u obliku pouzdanih vrela i dragocjenih prinosa o nedavnoj povijesti Istre.

Poslije mnogih sitnijih priloga u glasilima istarskih učitelja »Narodna prosvjeta« i »Hrvatska škola« štampao je 1918 u Puli knjigu »Pučke škole u Istri«, koja sadržava potanki katastar svega školstva i školskih potreba (tako da je poslije rata imala poslužiti kao priručnik u borbi za osnivanje novih hrvatskih pučkih škola), te 1922 na Sušaku značajnu knjižicu pod naslovom »Jugoslaveni i školsko pitanje na Rijeci«, u kojoj je osvijetljeno bijedno nacionalno i prosvjetno stanje domaćeg pučanstva u vrijeme tuđinskih vladavina u onome gradu.

Među Barbalićevim radovima za vrijeme boravka u Zagrebu (od 1929 dalje) ističu se, pored članaka »Hrvatske i slovenske škole u Istri« (u jubilarnom broju »Hrvatskog učitelja« 1925), »Peroj, srpsko selo u Istri« (u »Narodnim novinama« 1933, također posebni otisak), »Bašćanska ploča« (u »Narodnim novinama« 1934, također posebni otisak) i drugih (u »Danici« 1935 o biskupu Jurju Dobriću te o »Bratovštini hrvatskih ljudi u Istri, prigodom njene šezdesetogodišnjice«, u zagebačkom tjedniku »Istra« 1938 o hrvatskom i slovenskom jeziku u crkvama Istre, u »Krčkom kalendaru« 1938—1941 i t. d.), iznad svega knjiga »Vjerska sloboda Hrvata i Slovenaca u Istri, Trstu i Gorici« (izdanje Jeronimskog društva 1931) i na ponuku R. W. Seaton—Watsona napisana rasprava »The Yugoslavs of Italy«, koja je izašla 1936 u londonskoj »The Slavonic and East Europe Review.«

U tim radovima su zorno i iscrpno prikazani barbarski progoni našeg svijeta na teritoriju, koji je između dva svjetska rata bio pod vlašću kraljevine Italije. Kao što su 1940 u Buenos Airesu, posredništvom jugoslavenskog konzula Branka Rubeše, izašle Barbalićeve »Borbe Slovenaca za carevinsko vijeće u Beču 1911.—1917.«, tako su naši iseljenici u Australiji 1944 štampali u Sydneyu, s predgovorom Louisa Adamića, izvadak iz spomenuite londonske rasprave pod naslovom »Trieste and Yugoslav—Italian boundary«, ne bi li i daleki strani svijet bio vjerno obaviješten o našem krvavom jadranskom pitanju.

Od manjih prinosa, koje je objelodanio poslije narodnog oslobođenja, ne smiju

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA VI.

1953

BROJ 1-4

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor

OLEG MANDIĆ

JAKŠA RAVLIĆ

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
Z A G R E B

Naklada »Školske knjige«, Zagreb, Prilaz J. N. A. 2. Štampanje dovršeno mjeseca
svibnja u »Tipografiji« u Zagrebu.